Eliminácia vzniku komunikačných bariér ako jeden zo základných cieľov odbornej prípravy diplomatov

Ingrid Kunovská

Abstract

Eliminating the Emergence of Communication Barriers as one of the Basic Goals of Training Diplomats. *The communication skills of a diplomat are the result of his long-term training, which includes several very important aspects. This is a cultural, linguistic, sociolinguistic aspect, and, last but not least, a personal and professional aspect. A diplomat must have competencies that he constantly expands with experience in the field of international relations. The presented contribution aims to point out the importance of language, its connection with culture, intercultural competence, and media competence in the context of the professional training of future diplomats in an academic environment, the high level of which is a prerequisite for preventing the emergence of communication barriers in the diplomatic environment.*

Keywords: diplomacy, language, communication barriers, culture, intercultural competence, media competence.
Kľúčové slová: diplomacia, jazyk, komunikačné bariéry, kultúra, interkultúrna kompetencia, mediálna kometencia.

Úvod

Základným predpokladom úspešného zvládnutia komunikácie s predstaviteľmi cudzej kultúry je ovládanie daného cudzieho jazyka. Je to však postačujúce cudzí jazyk "len ovládať"? Pre niektoré situácie a povolania možno áno. Nie však pre povolanie diplomata. Pri vzdelávaní budúcich diplomatov musia byť zohľadňované viaceré aspekty a aj výučba cudzích jazykov musí byť premyslená, dôkladná a priamo cielená tak, aby študentov kvalitne a odborne pripravila na výkon tohto povolania. Efektívne zvládnutie takejto prípravy je výzvou tak pre vyučujúcich ako aj pre samotných študentov a stáva sa zárukou minimálneho výskytu bariér, ktoré by cudzojazyčnú komunikáciu v kontakte s cudzou kultúrou mohli sprevádzať.

V predkladanom príspevku chceme upriamiť pozornosť na možnosť výskytu komunikačných bariér, ich príčin a súčasne poukázať na význam a potrebu cudzojazyčného vzdelávania zameraného na predchádzanie vzniku komunikačných bariér v povolaní tak dôležitom pre našu spoločnosť, akým povolanie diplomata v dnešnej politicky, spoločensky a aj ekonomicky veľmi turbulentnej dobe je.

Definícia komunikačnej bariéry

Cudzie jazyky predstavujú významný komunikačný prostriedok, ktorým sa zabezpečuje interakcia a komunikácia v celosvetovom meradle. Na rôznych úrovniach komunikácie môže prísť k jej narušeniu, čo negatívne ovplyvňuje celý komunikačný proces. Komunikačné bariéry môžu byť príčinou mnohých nedorozumení. S ich výskytom sa stretávame pomerne často aj v rámci vyučovacieho procesu i v bežnej dennej komunikácii, no v diplomatickej komunikácii je jedným zo základných cieľov ich výskyt eliminovať, minimalizovať, v ideálnom prípade im úplne zabrániť.
Kvalita komunikačného procesu, pod ktorým rozumieme interakciu medzi minimálne dvoma subjektmi, je ovplyvňovaná viacerými faktormi. Patria k nim motivácia vysielateľa a prijímateľa informácie, spôsob sprostredkovania informácie, voľba komunikačného média, dekódovanie, a v neposlednom rade samozrejme jazyk, predovšetkým stupeň jeho ovládania, bez prítomnosti bariér komunikácie. Nevyhnutnosťou je neustále mať na pamäti to, že komunikácia je vyváženou kombináciou verbálnych a neverbálnych komponentov (Kunovská 2019: 57).

Pod pojmom „komunikačná bariéra“ sa rozumie všetko, čo narušuje priebeh komunikácie, čo určitým spôsobom bráni prenosu komunikačného signálu.

Komunikačnú bariéru, ktorá môže byť jazykového, pedagogicko-psychologického, prípadne sociálneho charakteru, je možné definovať podľa Smejkalovej (2008: 211) ako prekážku jazykového aj nejazykového charakteru, ktorá sa prejavuje v reči komunikujúcich subjektov a môže komplikovať, či dokonca znemožňovať dosiahnutie komunikatívnych cieľov. Iné zdroje vysvetľujú tento pojem ako prekážku fyzického charakteru (porucha reči, sluchu), alebo charakteru psychického (napr. obava hovoriť na verejnosti).

Pojem „komunikačná bariéra“ je možné nahradiť pojmami ako sú „komunikačná ostýchavosť“, „jazykové zábrany“, „komunikačná úzkosť“, či „komunikačná obava“.

Gavora (2011) označuje aj vyučovací proces ako komunikáciu, do participácie ktorej je študent vyzývaný učiteľom formou otázok, pokynov. Môže byť stereotypná, s predvídateľným priebehom. Slovenské alternatívy pre komunikačnú ostýchavosť sú komunikačná úzkosť, obava, ostych, strach, kedy je jednotlivec úplne normálny, ale v komunikačných situáciách prejavuje strach, verzus komunikačná smelosť, sebadôvera alebo ochota komunikovať. Ako najčastejšie dôvody komunikačného strachu/trémy a neochoty komunikovať autor uvádza slabú sociabilitu, introverziu alebo nízke sebapoňatie.

Výučba cudzích jazykov pre budúcich diplomatov ako prevencia vzniku komunikačných bariér

Výučba cudzích jazykov, ktorú na Fakulte medzinárodných vzťahov EU v Bratislave zabezpečujú odborní asistenti Fakulty aplikovaných jazykov EU v Bratislave, je rozložená na 4 roky, počas ktorých študenti absolvujú povinne výučbu 3 cudzích jazykov – ako prvý, druhý a tretí cudzí jazyk. V zozname predmetov je zastúpený Všeobecný cudzí jazyk, Odborný cudzí jazyk a nadstavbové odborné predmety ako sú Reálie, Interkultúrna komunikácia a Obchodné rokovania. V rámci výučby uvedených predmetov považujeme ako vyučujúci za nevyhnutné klásť dôraz na realizáciu výučby, ktorá bude efektívna, zohľadňujúca aktuálne potreby spoločnosti a študentov adekvátne pripraví na diplomatickú prax.

Aby počas ich odborného pracovného pôsobenia v zahraničí prebiehala komunikácia so zástupcami iných kultúr na očakávanej úrovni, považujeme za nevyhnutné upriamiť vo výučbe cudzích jazykov pozornosť na nasledujúce oblasti:

1. Jazyky a diplomacia

Ako uvádza Rusiňáková (2017, 121), diplomacia ako nástroj zahraničnej politiky subjektov medzinárodných vzťahov prispieva veľmi výrazne k rozvoju a kultivovaniu týchto vzťahov. Diplomacia sa stáva čoraz komplexnejšou činnosťou, ktorej nástrojom aj metódou súčasne je naďalej komunikácia realizovaná formou rokovaní. Práve tu je potrebné poukázať na neodškriepiteľný význam jazyka v diplomatickej praxi. Autorka zdôrazňuje, že špecifiká daného jazyka a princípy prezentácie jazyka a s ním spojenej kultúry sa stávajú predmetom zahraničnej politiky v zmysle realizácie štátnych a národných záujmov krajiny.

Ringberg a kol. (2010, 77) vo svojej práci prezentuje názor, že bikultúrni bilingvisti sú ideálnymi kultúrnymi mediátormi. Disponujú schopnosťou pristupovať k duálnym kultúrnym rámcom a bez problémov sa medzi nimi pohybovať, predpokladom čoho je vysoká úroveň dosiahnutého cudzojazyčného a interkultúrneho vzdelania.

Je preto žiadúce, aby diplomati ovládali cudzí jazyk na čo možno najvyššej úrovni. Ich slovná zásoba by mala zahrňovať viaceré oblasti. Aj napriek tomu, že postoje k potrebe ovládania gramatiky daného jazyka sa v ostatnom období menia a oveľa väčší význam sa kladie na obsahovú stránku jazyka a schopnosť dorozumieť sa bez potreby dokonalého ovládania gramatických pravidiel a presných štruktúr, zastávame názor, že ovládanie gramatiky je u diplomatov (a nielen u nich) súčasťou očakávanej kvality cudzojazyčnej komunikatívnej kompetencie a komunikácii, konverzácii so zahraničným partnerom dáva pridanú hodnotu, ktorá môže významne prispieť k úspešnému záveru rokovania.

2. Verbálna a neverbálna komunikácia

Neverbálna komunikácia býva počas formálnej výučby cudzích jazykov pomerne často zanedbávaná, hoci je veľmi významnou súčasťou akejkoľvek komunikácie, vrátane tej cudzojazyčnej. Obsahuje gestá, ktoré sú špecifickými pre danú kultúru a majú svoju výpovednú hodnotu. Neverbálne signály podporujú verbálnu formu komunikácie a ich správne dekódovanie nám umožní pochopiť úmysly hovoriacej osoby a lepšie porozumieť jej hovorenému slovu (Kunovská 2019: 59).

Kočišová (2017) uvádza, že existujú neverbálne posolstvá, ktorým všetci rozumieme a používame ich, no i také, ktoré sú špecifické pre určité kultúry a regióny. Spoločný jazyk je v takomto prípade veľmi dôležitým faktorom úspešného komunikačného procesu, ako aj pre vyjasnenie si eventuálnych nedorozumení. Na vzájomnú interakciu však veľmi významne pôsobia i mimojazykové aspekty, tendencia komunikujúcich siahnuť častejšie i po gestách a mimike. Neverbálna komunikácia je prekvapivo veľmi často úspešnejšia ako verbálna a aj v rámci diplomatickej praxi by nemala byť podceňovaná.

Diplomatický zástupca komunikuje väčšinou v inom ako vo svojom materinskom jazyku, preto je pre úspešné rokovanie nevyhnutné, aby ovládal cudzí jazyk vynikajúco, aby vedel správne používať aj všetky jazykové prostriedky v cudzom jazyku vyjadrujúce rôzne významy. U účastníkov diplomatickej komunikácie sa taktiež predpokladajú schopnosti, zručnosti a vlastnosti v oblasti intelektu, emócií a aj interpersonálnych väzieb. Komunikácia v diplomatickej praxi, verbálna a tiež aj neverbálna, porozumenie

a správne dekódovanie diplomatických signálov sú predpokladom úspešného fungovania jednotlivých rezortov štátu (Rusiňáková 2022: 73).

3. Interkultúrna kompetencia

Interkultúrna kompetencia je podľa Kucharovej a Kunovskej (2019), veľmi komplexný teoretický konštrukt, ktorý v sebe zahŕňa celý rad vedomostí, schopností a zručností. Tie sú potrebné na rozvíjanie tejto kompetencie z rôznych hľadísk, napríklad zo strategického, profesionálneho alebo individuálneho hľadiska. Kucharová (2017) taktiež podčiarkuje, že ide o nadobudnutú kompetenciu, pretože nie každý človek je automaticky vybavený schopnosťami, ktoré mu umožňujú zvládať stretnutia medzi príslušníkmi viacerých kultúr.

Za dôležité sa považuje uviesť delenie kultúr podľa interkultúrnych štúdií, ktoré prikladajú význam dotyku. Ten je súčasťou neverbálnej komunikácie a v každej kultúrnej oblasti môže znamenať niečo iné. Ružičková (2001, 34) poukazuje na delenie na dotykové kultúry (Slovensko), nedotykové kultúry (Japonsko), vysoko-kontaktové kultúry (Taliani, Latino-Američania) a nízko-kontaktové kultúry (Nemecko, Holandsko). Tu zohráva úlohu proxemika, teda otázka priestoru, ktorý existuje okolo účastníkov komunikácie, pričom sa zohľadňuje spoločenský kontext a formálnosť. (Schneiderová 2003: 236) Priestorové správanie musí byť relevantné, zohľadňujúce vzdialenosť, zónu (intímnu, osobnú, spoločenskú a verejnú) medzi komunikujúcimi.

Z uvedeného vyplýva potreba orientovať proces edukácie budúcich diplomatov výrazne interkultúrne (Kunovská 2017: 22). Pod interkultúrnym vzdelávaním rozumieme vzdelávací proces, ktorého cieľom je rozvoj kompetencií potrebných k nekonfliktnému životu v spoločnosti, v ktorej dochádza k stretu viacerých sociokultúrnych skupín. Interkultúrny prístup vo vzdelávaní cudzích jazykov má mať za cieľ viesť študentov k lepšiemu poznaniu vlastnej kultúry, no na základe získania poznatkov o „cudzom" i k tolerancii a porozumeniu iných kultúr. Obzvlášť dôležité je poukázať u budúcich diplomatov na nevyhnutnosť nadobudnutia kompetencie reflektovať vlastné sociokultúrne zázemie a aj zázemie príslušníkov iných sociokultúrnych skupín, vnímať podobnosti, odlišnosti a dokázať čeliť prejavom intolerancie a diskriminácie.

4. Jazyk a kultúra

Jazyk a kultúra sú neoddeliteľnými prvkami identifikujúcimi určité spoločenstvo. Sú navzájom prepojené. Preto nie je možné študovať jazyk

a opomenúť pri tom kultúru a jej špecifiká, ktoré charakterizujú danú geografickú oblasť a ľudí žijúcich v nej.

Podľa Hlavňovej (2003: 68) jazyk stelesňuje kultúru a rozširuje ju. Každý jazyk sa stáva zmysluplným v kontexte a kultúra patrí medzi najdôležitejšie aspekty kontextu, v ktorom sa jazyk používa.

Kultúrny segment vo výučbe cudzích jazykov zahrňuje rôzne oblasti. Pre diplomata je znalosť kultúry vlastnej krajiny a krajiny jeho diplomatického pôsobenia obzvlášť dôležitá. Okrem vedomostí sú to aj špecifické spôsoby správania sa a jazykového prejavu pri rôznych spoločenských udalostiach.

Vyučovaním cudzieho jazyka, ktorého súčasťou sú predmety ako Reálie/Krajinoveda a Interkultúrna komunikácia sa aktívne prispieva k medzinárodnému porozumeniu. Vyučovací proces by mal študentom sprostredkovať vedomosti, súvislosti, skúsenosti a pocity ľudí iných krajín. Zároveň by mal byť sociálnym a interkultúrnym sprostredkovateľom medzi východiskovou a cieľovou kultúrou. Nadobudnuté poznatky týkajúce sa vlastnej aj cudzej krajiny a jej spoločenstve si študent, absolvent musí naďalej dopĺňať a následne ich v diplomatickej praxi dokázať aktívne používať a správne interpretovať.

Ako uvádza Rusiňáková (2017: 127), komunikačné kompetentnosti diplomatického zástupcu ovplyvňujú faktory ako je jeho dosiahnuté vzdelanie, stupeň ovládania materinského jazyka a ostatných cudzích jazykoch, ktorými komunikuje, schopnosť abstraktného myslenia, pracovné skúsenosti, ako aj sociálne normy, čiastočne upravené normami medzinárodného práva. V rámci diplomatických rozhovorov získava informácie, súčasne má možnosť realizovať informačno-osvetovú činnosť diplomatickej misie s cieľom pozitívne prezentovať vlastnú krajinu. Uvedené dokáže uskutočniť len vtedy, ak disponuje dostatočným spektrom vedomostí, vrátane ovládania cudzieho jazyka.

Adamcová (2018: 372) taktiež poukazuje na úlohu diplomata v rámci komunikácie, ktorou je predovšetkým reprezentácia národa, ktorý zastupuje, prostredníctvom jeho názorov. Diplomati, ktorí v tomto zmysle reprezentujú národ v zahraničí sú odkázaní na komunikačné a rétorické techniky. Často je to náročné, keďže každý jazyk a spôsob komunikácie má svoje korene v kultúre a kultúrou je i výrazne ovplyvnený. Kultúrne odlišnosti sa v diplomacii označujú aj ako „raison d´ être“ a patria k primárnym zručnostiam diplomata. Diplomati sú predovšetkým profesionáli, ktorých úlohou je zaručiť mier s inými národmi a preto sa musia vo svojej komunikácii v každej situácií kontrolovať, vyhýbať sa emóciám a iným rušivým podnetom, pričom dbajú na správnu formu jazyka.

5. Mediálna kompetencia

Výskum aj vzdelávací proces sú konfrontované s vývojom informačných a komunikačných technológií, preto má mediálna kompetencia, teda kompetencia zaobchádzania s novými médiami v súčasnosti taký veľký význam.

Informatizácia sa ukazuje ako prioritné a nevyhnutné smerovanie v spoločnosti, ktorého cieľom je zavádzať nové informačné technológie aj do vzdelávacieho systému. Informačné technológie zlepšujú štúdium cudzieho jazyka, poskytujú príležitosť na hlboké a rýchle osvojenie si slovnej zásoby, učenie sa písať, kvalitu výslovnosti, dialogickú a monologickú reč ako aj používanie gramatických štruktúr (Karhut 2023: 175).

Nové médiá na jednej strane pomáhajú ich užívateľom získať množstvo informácií, no na strane druhej príliš veľké množstvo médiami sprostredkovaných informácií s rôznym, často neovereným obsahom, môžu proces analýzy získaných faktov a informácií výrazne skomplikovať.

Problémom súčasnosti nie je teda množstvo informácií, ktoré médiá ponúkajú, ale schopnosť orientácie v širokej mediálnej ponuke, výber z ponuky, spracovanie získaných podkladov a ich vplyv na príjemcov, ako aj voľná dostupnosť rôznych obsahov.

Kľúčovou zručnosťou je preto v súčasnosti schopnosť vyhľadávať a identifikovať v médiách informácie, ktoré mladému človeku umožnia začleniť sa do spoločenského, pracovného života, taktiež mu umožnia efektívne komunikovať s ostatnými členmi danej komunity.

Charakteristickou črtou mediálne gramotného mladého človeka je okrem iného aj schopnosť rozoznávať negatívne, manipulačné prvky, odhaľovať rasové predsudky a intoleranciu (Kunovská 2015: 65).

Všetky spomenuté kompetencie patria do skupiny kompetencií, ktorými by mal disponovať každý diplomat. Preto je podľa nášho názoru dnes žiaduce zaradiť do vyučovacieho procesu prácu s médiami, ktoré sú zdrojom autentických textov a to na pravidelnej báze, avšak s tým, že študenti budú vedení k vyhodnocovaniu získaných informácií, k diskusii o nich a ku kritickému mysleniu, ktoré budú neskôr schopní využiť vo svojej diplomatickej praxi.

Záver

Schopnosť používať cudzí jazyk korektne a vhodne pre určitú situáciu, ako aj schopnosť správneho porozumenia cudzojazyčného prejavu dnes môžeme zaradiť k základným kompetenciám, ktoré sú potrebné pre fungovanie jednotlivca v globálnom svete. Pre prácu diplomata predstavuje táto schopnosť

ovládať komunikačný jazyk príslušníkov rôznych kultúr elementárnu kompetenciu nevyhnutnú pre jeho každodennú prácu. Jej nadobudnutie si však vyžaduje dôslednú a presne cielenú prípravu i v rámci štúdia cudzích jazykov.

V našom príspevku sme mali za cieľ zdôrazniť význam niekoľkých aspektov výučby cudzích jazykov budúcich diplomatov, ktoré sú podľa nás pre pripravenosť a uplatnenie sa absolventov v odbore diplomacia mimoriadne dôležité.

Poukázali sme na význam jazyka pre diplomaciu, na prepojenie jazyka a kultúry, ktoré nie je možné od seba oddeliť. V časti interkultúrna kompetencia sme zdôraznili, že interkultúrne východisko, ktoré sa neobmedzuje len na sprostredkovávanie vedomostí, predstavuje významnú súčasť moderného spôsobu výučby cudzích jazykov. Ako tvrdí Borsuková (2033: 44), pri spoznávaní a hodnotení cudzích kultúr je dôležité tiež vyzdvihnúť pre interkultúrnu komunikáciu relevantný aspekt, ktorým je hodnotenie vlastného národného obrazu, spoznávanie a sprostredkovanie vlastnej identity. Je potrebné uvedomiť si ako sa vidíme my a ako nás reflektujú zahraniční partneri.

Hoci je v súčasnosti často uvádzané, že úspešná komunikácia je dôležitejšia ako jazyková korektnosť, zastávame názor, že diplomat by mal cudzí jazyk vládať tak, aby zvládol úspešne konverzáciu s predstaviteľmi iných kultúr, no jeho úroveň ovládania daného jazyka by mala zahŕňať aj korektné gramatické a štylistické konštrukcie.

Nesmieme však opomenúť význam neverbálnej komunikácie, ktorá tvorí veľkú časť komunikácie a má počas konverzácii veľmi významnú výpovednú hodnotu. V popredí stojí tak isto aj rozvoj schopností, zručností a stratégií v kontakte s cudzími spoločnosťami a kultúrami, intelekt, všeobecný prehľad a schopnosť nadväzovania kontaktov.

Médiá a mediálna kompetencia významne vplývajú na osobnostný rozvoj jednotlivca, podporujú jeho empatiu a rešpektovanie rôznorodosti, inakosti, pluralizmus, demokratický dialóg, kritické myslenie, samostatné vyjadrovanie sa a prezentáciu vlastných postojov.

Súčasťou mediálnej gramotnosti je kompetentný a zodpovedný výber a využívanie médií všetkého druhu – pre informovanie, vzdelávanie a komunikáciu.

Literatúra

ADAMCOVÁ, S. (2018): Komunikácia v diplomatickej praxi. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 370-377.

BORSUKOVÁ, H. (2003): Interkultúrna dimenzia o výučbe odborného jazyka. In: *Kulturológia v procese osvojovania cudzích jazykov*. Nitra. s. 41-45.

GAVORA, P. (2011): Smelosť verzus ostýchavosť v komunikácii gymnazistov. *Studia pedagogika*, 16(1).

HLAVŇOVÁ, A. (2003): Jazyk a kultúra. In: *Kulturológia v procese osvojovania cudzích jazykov*. Nitra: SPU, s. 68-72.

KARHUT, V.; SEMENOG, O.; SHUMIATSKA, O.; PALAMAR, N.; RUBLIOVA, N. (2023): The need for new information technologies during foreign language learning for the quality training of a specialist. *Amazonia investiga*. 12(65): 175-184. https://doi.org/10.34069/AI/2023.65.05.17

KOČIŠOVÁ, Z. (2017): Nonverbale Kommunikation. Vielfalt ihres Ausdrucks. In: SERESOVÁ, K. et al.: *Sprache und interkulturelle Kommunikation. Interdisziplinäre Perspektiven in der Sprachforschung*. Brno: EU Tribun, s. 101-116.

KUCHAROVÁ, J. (2017): Interkulturelle Kompetenz als Bestandteil des Kompetenzprofils von Politikern. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk v politických súvislostiach*. Bratislava: EKONÓM, s. 37-43.

KUNOVSKÁ, I. - KUCHAROVÁ, J. (2019): Bazálne kompetencie v kontexte výučby cudzích jazykov. In: STRADIOTOVÁ, E. et al.: *Moderné stratégie vo vyučovaní cudzích jazykov na vysokých školách*. Praha: Machiavelli Press, s. 11-27.

KUNOVSKÁ, I. (2017): Text – základ výučby cudzích jazykov. In: STRADIOTOVÁ, E. et al.: *Didaktické stratégie pri výučbe cudzích jazykov*. Brno: EU Tribun, s. 9-23.

KUNOVSKÁ, I. (2015): Médiá a mediálna kompetencia vo výučbe cudzích jazykov. In: KOŽELOVÁ, A.; BRODŇANSKÁ, E. (eds.): *Informačno-komunikačné technológie a vyučovanie jazykov*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. S. 64-70.

KUNOVSKÁ, I. (2019): Neverbálna komunikácia ako súčasť komunikačného procesu. In: *Pohľady do výskumu aplikovaných jazykov: zborník vedeckých prác*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, s. 57-63.

RINGBERG, T.; LUNA, D.; REIHLEN, M.; PERACCHIO, L. (2010): Bicultural-Bilinguals the Effect of Cultural Frame Switching on Transla-

tion Equivalence. *International Journal of Cross Cultural Management*, 10(1): 77-92. https://doi.org/10.1177/1470595809359585

RUSIŇÁKOVÁ, J. (2017): Význam cudzieho jazyka v diplomatickom prostredí. In: STRADIOTOVÁ, E. et al.: Didaktické stratégie pri výučbe cudzích jazykov. Brno: EU Tribun, s. 121-134.

RUSIŇÁKOVÁ, J. (2022): K niektorým aspektom diplomatického jazyka ako LSP. In: KOŽELOVÁ, A.; BRODŇANSKÁ, E. (eds.): Interkultúrna komunikácia vo výučbe odborného cudzieho jazyka. Prešovská univerzita v Prešove, s. 66 – 76.

RUŽIČKOVÁ, E. (2001): *Picture Dictionary of Gestures*. Bratislava: Univerzita Komenského.

SCHNEIDEROVÁ, J. (2003): Komunikácie v cieľovej kultúre. In: *Kulturológia v procese osvojovania cudzích jazykov*. Nitra: SPU, s. 234-239.

SMEJKALOVÁ, K. (2008): Problém komunikační ostýchavosti u studentú ve výuce cizích jazykú na vysokých školách. In: BALCAROVÁ, I.; SOUKUP, J. (eds): *Cizí jazyk v kontextu multikulturní Evropy. Sborník z mezinárodní konference vysokoškolských pedagogú z pedagogických, filozofických i dalších fakult vysokých škol z ČR a SR*. Ústí nad Laben: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 211-115.

Kontakt:

Mgr. Ingrid Kunovská, PhD.

Katedra nemeckého jazyka	Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: ingrid.kunovska@euba.sk
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5077-1183